

արձակ և մանրամասն տեղեկութիւն ունեւնալ ցանկացողները կարող են գիմել իմ «Հայ-բաշակեր» աշխատութեան:

Այժմ մի նմուշ բոշաների լեզուի:

Այլ որով—մանուս մանչալ-լաքող ու տէրավին որով—բաղին,

Կը մանջէին որով—պաշնիւլալին գուգահէր: Մի ծեր—մարդ ձուկ—որոսացող և իր ծերակինը:

Ապրում էին մեծ—ջրի եզերքը:

Սոյն պատկերները, որ անձամբ լուսանկարել եմ բոշաների մէջ, ներկայացնում են նոցա զանազան տիպարները, կին, երիտասարդ, աղջիկ, մանուկ և ծերունի, նրանց աթոռակալը, նրանց մազ գործելը և այլն:

Հայ-բոշաները հետաքրքիր, և ընդունակ ժողովուրդ են, որ ապրելով զարերից ի վեր հայերի մէջ, սկսել են սիրել հողը և զգիլ թափառականութիւնից: Ըստ վերջին ստացած տեղեկութիւններիս, կովկասում արդէն արդիւած է նոցա թափառել. մնում է նոցա հող տալ և հայ ժողովուրդը կ'ունենայ իր մէջ արիական մի թարմ ցեղ: Բռնան ոչ մի ազգի և ոչ իսկ հայի հետ չէ արել միշնել աշխատիւնս, բայց հարկաւոր է ի նկատի ունենալ որ բոշա — կինը ներկայացնում է մի բարձր տիպար թէ՛ կազմաձորով, թէ՛ գեղեցկութեամբ և թէ՛ առողջութեամբ ու մտաւորականով:

Հայ-բոշաները հային տւել են յայտնի մարդիկ — Պրոֆ. Բ. Պատկանեան, Ալամզարեան լարդապետ, Շիրաւոզատէ և այլն, այնպէս, ինչպէս Էւրոպային տւել են յայտնի երաժիշտներ և հրապարակախօսներ եւս:

Հայ-բոշաների մասին գրականութեան մէջ կան ուրեմն հետեւեալ գրքեր:

A. Paspati — Etudes sur les tchinghanés. 1870

Հ. Ն. Վ. Սարգսեան. Տեղագրութիւն ի փոքր և ի մեծ հայս, Վննետիկ.

«Աйгакы» Բ. Պատկանեանի.

«Խաթ—Սարա» — Վէպ Վ. Փափազեանի.
«Սանթո»)))

«Հայ-բոշաների վրաններում» Վէպ, նոյն հեղինակի,

Գր. Վանցեանի յօդուածները «Մուրճում»,
«Թորոս Աղբար» Հատ. I. Գ. Վ. Սրանեանի. (3 երես)

«Ազգ. Հանգէս» Ե. Լալայիանի (3-4 երես)

«Հայ-բոշաներ», ազգագրական ուսումնասիրութիւն, Վ. Փափազեանի:

Վ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Ե Ջ Մ Ի Ա Ծ Ի Ն

ԵՋՄԻԱՅԻՆԱՅ շէնքերուն առաջինը՝ վանքին մեծ բառանկեան կեդրոնին մէջ է, և մեր տեսածին համեմատ, կը կարծուի թէ բուն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ կառուցել է զայն: Փրկչին իջած տեղը, և թակով զարկած արձակ գետինը՝ շէնքին գրեթէ մէջտեղն է, ուժ հին աստիճան կոփածոյ սալաքար մը՝ դրուած էր, Յոռք բառակուսի և հինգ ոռք հաստութեամբ¹: Կ'ըսուի թէ այս քարը դրուել է փոխանակ այն առաջին մարմարեանին զոր նոյն ինքն Ս. Գրիգոր գերեւ էր, և Շահ Ապպաս առեր տարեր է: Որքեւ տասներորդ դարուն առաջին բառորդին մէջ՝ Առտուածատուր կաթողիկոսի ժամանակ, այդ սրբալոյսին վրան բնախի խորան մը դրուած էր, որ դեռ եւս կայ գմբէթին տակ, և այդ սեղանին վրայ տարածուած է՝ Դաւթեփ մարմարեանէ սփռնելու վրայ հաստատուած ամպհովանի մը. կ'երեւի թէ Եղիազար կաթողիկոսին սպարազայն ծրարով շինածին յաջորդներ է այդ շէնքը:

Ընթերցողս չեմ կրնար հրաւիրել՝ որ այդ կարողիկէին ճարտարապետութեան վրայ զարմանայ, թէպէտեւ ներքին կողմը բաւական գեղեցիկ է իրեն բնարձակ տարածութեամբ, կեդրոնական գմբէթով և շորս խորաններով, որոնք ներքին կողմի մէյմէկ կէտը զրաւած են: Ս. Հովսեփսէի եկեղեցւոյն

1. Հմտ. Chardin (éd. Langlès, Paris, 1811, 8. vol. II. p. 175). — Նշանակ. Tavernier (Գեղ. Գ.):

ծրադիրն ալ բոլորովին նոյն է, բայց այս շէնքին մէջ կան կարեւոր մանրամասնութիւններ՝ որոնք հաւանօրէն վերջին ժամանակի յայտարար նշաններ են: Արտաքին կողման սկզբնական ձեւը որոշել գիտարին է եղած յաւելումներուն պատճառաւ, որոնց համար համարձակ կրնամք նշել՝ թէ կատարելագործութիւններ չեն, և թէ զանազան ժամանակներու մէջ աւելցեր են:

Կաթողիկէին ձախակողման մուտքը եօթն-եւտասներորդ դարու գործ է, զոր փոխպպոս կաթողիկոս սկսեր և իրեն յաջորդ Յակոբ աւարտեր է յամին 1658: Հայաստանի մէջ այս դարու տիրող մշտութիւնն էր այս դրան շինուելուն հաւանական պատճառը, և ոչ թէ հնագոյն ծրադիրն: Նոյն շէնքին կից պատը-գամին ճիշտ արեւելեան կողմը պատուհան մը կայ, որուն մէջտեղ է ճութաքանդակ սին մ: Կ որուն վրայ կայ խաչ մը, և երկու կամարներ կը բռնէ: Այս պատուհանը և անոր պատկանող շէնքին բարձրագոյն մասը՝ օժանդակ կտորներ են մուտքին, որուն հետ ճարտարապետական ներդաշնակութեան մէջ են, և այս մուտքը կը միացընեն գլխաւոր շէնքին հետ: Ստորնագոյն մասն, որուն վրայ է քանդակ և կամ գրիթէ ընտիր գէն, որ դէպ ալ եկեղեցւոյն շուրջը կը տարածուի, որմնաշինութեան տարբեր ձեւով և տարբեր ոճով է, և եկեղեցւոյն իւրը ամբողջացուցիչ կտորն է:

Չեղունը թուի թէ միշտ շինուած է շատ ցած անկիւնով, և ըստ սովորականին քարաշէն: Խաչ արեւելեան սեղանը ազատելու է, զոր բոլորովին գրաւեր են զանձարան և սուրբ նշխարներու սննեկին յիմար շէնքը — յաւելուած մը՝ որ դուռն կը ձգուի և կ'աւել սկզբնական շէնքը: Դէպքը Դ. կաթողիկոսի (որ 1882ին մեռաւ) գործ է այդ: Վերոյիշեալ արեւելեան սեղանը, իրեն զոյգ սեղանէն աւելի նուազ դուռն ելած է եկեղեցւոյն պատէն, և ասոր պատճառն են երկու անհրաժեշտ կողմնակի սեղաններ, որոնք փոքր և ուղղան-

կիւնային որմերուն շնչին մասը կը բռնեն: Ըստ սովորութեան, խրաքանչիւր սեղանին վրայ զանգակատուն մը կ'ըլլայ. և երբոր դուռը աւելցաւ, այն ատեն արեւմտեան սեղանին ծրադիրը վերածուեցաւ այս ձեւի: Այժմ մեան երեք սեղաններու վրայ եղած գմբէթներն՝ զանգակատներով հանգերձ՝ շինուած են 1682ին Եղիազար կաթողիկոսէն: Փայլուն կարմրագոյն քարաշէն են, որոնց զոյնը անախորժ հակապատկեր մ'է ամբողջ եկեղեցւոյն մեծ գորշ գոյնին:

Մէջտեղի գմբէթը, որ հաստատուած է ներքին սիններու վրայ, կը կազմուի բազմանկիւն խմբիկէ մը, խրաքանչիւր երեսին վրայ պատուհան ունի, և վրան կայ կոնաձեւ ձեւ ձեղուն: Կեղծ կամարակապ մը բարակ սիններով և սրածայր կամարներով, միանգամայն քանդակուած քիւնով (cornice) մը, կը ճոխցընէ ծրադիրն պարզութիւնը: Կը համարուի թէ այս գմբէթը եօթներորդ դարուն կոմիտաս կաթողիկոսի (617—625) գործ է, զոր սա շինել տուեր է առաջին փայտաշէնին տեղ: Եթէ այդ այդպէս ենթադրուի, Հայաստանի մէջ այս ձեւով գմբէթի օրինակ մը կ'ուինանք հարիւր տարի առաջ քան ինչ որ կը գնէ Ֆերիուսոն (Fergusson): Յաւանք է որ բարբարոս ձեռք մը գտնով և ներկով ծեփեր է անոր վրան, որով այլանդակ կերպարանք մ'առեր է: Խրաքանչիւր պատուհանի վրայ կայ վահանակ մը (médaille), որուն մէջ նկարուած է սրբոյ մը դուռն, և սիններու վրայ պարուրաձեւ քանդակի հնաքեր տեսայ: Գրիթէ տափակ ձեւ դունով շէնք մը, մէջտեղը գմբէթով մը, չորս դուռն ելած սեղաններով, որոնք խրաքանչիւրը՝ շէնքին մէջտեղ կէտին վրայ է և վրան ունի փոքր զանգակատուն մը — կ'երեւի թէ մեր հիմա տեսած շէնքին սկզբնական արտաքին կերպարանքը այս եղած է:

Ողջամիտ ուղեւոր մը, որ շէնքին քիւր տեսնելով ազդեցութիւն կրեր է, և թերեւս, պատին մէջ ազուցուած յոյն արձանագրու-

1. History of Architecture, book i. ch. iv. Neo-Byzantine style. Իրեն գիտողութիւններն գմբէթին ձեւին վրայ են և ոչ թէ կեղծ կամարակապի սրածայր

կամարներուն վրայ, որոնք թերեւս աւելի յետագոյն թուականին կը վերաբերին:

թիւններով հղած քարերուն պատճառաւ, չափազանց կարծիք մը յայտնած է թէ այս արտաքին ձևը Տրգատ Թագաւորին ժամանակէն (երրորդ դարուն վերջը, չորրորդին սկիզբը) է գոնէ մասամբ մը, ի թաց առեալ գմբէքը և դանդաղաւորները՝ Նա շատ հեռու կ'ընթացայ վտան զի, Մովսէս Խորենացիին գիտնել որ Տրգատը՝ Երեսնան վիճակին՝ Գառնիի մէջ, Հանաւի շէնք մը շինեց իրեն Խոսրովիդոսիա քրոջ, և գրեթէ օտոյց է՝ որ բուն ընտիք շէնքի մը ձևացողներն՝ զորս ահաւած են արդի ուղեւորները՝ վերայիշեալ շէնքին կամ նոյն ժամանակի պատկանող շէնքի մը անկոյն վրայ են։ Ուստի Տիւպուսայի կարծիքը կ'արգարանայ անով որ Տրգատայ թագաւորութեան ժամանակի շէնք մը հաւանաբէն կանգնուած է ընտիր նկարներով ու զարդերով։ Քայց եթէ իրեն կարծիքը վերայիշեալ եկեղեցւոյ մասին առնուի, հիմա հաբէ է նկատել զայն ստիկ ենթադրութիւն մը։ Վասն զի յաւնական արձանագրերով քարերն բան մը չեն հաւասար. կարելի է թէ Նագայն շէնքի մը առնուեր են, և կամ կարելի է թէ Հայկական աշխարհի Հինգերորդ դարու մէջ դիտէն և զոր ժամութեան վերջը հղած են և թէպէտ և Տիւպուս առիկ յօժարեալ է ընծայելու զա-

նոնք Տրգատայ դարձէն առաջ ժամանակի մը, և անոնց մէջ՝ Ս. Գրիգորի քարոզութիւնէն առաջ Հայաստանի մէջ հղած քրիստոնէութեան յիշատակները նկատելու, և Ռիպղէր ալ հանութեամբ բնութիւններ է այս կարծիքը. սակաւ հաստիքէն բոլորովին անհիմն է։ Նոյն արձանագրութիւններու առնանալով բնագաւառութիւն մ'ըրած է չիւրպանական ուսումնասիրութեան հմուտ մը։ Այս երկասիրութեան կը յղեմ իմ բնիքը. ցոյց։ Պատի մէջ ազուցուած երկու քարերու վրայ քարագրուած են, Հրախայնի սեղանին շէնք մը արեւելակողմը զէյլ ի բարձր։ Քարերը իրարու հետ միացած են։ Չկրցալ գրութիւնը կտրուալ դիտակոյլ, վտան զի քարը շատ մաշած էր։ Պողոտի և Թեմիզի պատկերներով քարը Հինգերորդ կամ վեցերորդ դարու, իսկ միւսը՝ գրեթէ նոյն ժամանակի գործեր կը համարի վերոյիշեալ ուսումնասիրէ։ Այս կարծիքը ներքին փաստերու վրայ հաստատուած է ²։

Կաթողիկէի շինութեան թուականին նկատմամբ բաւական կը համարիմ գրեալս. որ վեցերորդ դարէն ընդհանրապէս առջիւս. — իսկ նորոգութիւններու և յաւնականներու մասին եղածները կը համապատասխանեցնեն թուական մէջ ³։ Եթէ Հրեակոսն շէնքին

1. Dubois de Montpéroux, *Voyage autour du Caucase*, Paris, 1839-43, vol. III. pp. 372.

2. Argygowski, *Das Etschmiadzin-Evangeliar*, Vienna, 1891.

3. Տարգատական է թէ արդեւ Ներսէս Ա՝ վաղապապառն սրբազան շէնքեր վերանորոգեց, պարսկական բանակներու ձեռքով էլ դարու մէջ այս քաղաքին աւերանեմ ետը (Հմմտ. Բիւզանդ. Ե. 1). սակայն կամոյնիկէիս յառիճ վերանորոգումը՝ որուն մասին ասորդ յիշատակութիւն կրցոյ գտնել, է վաւան Մամիկոնեանի Մեծ Հայոց զորավարին ըրած յամին կամ գրեթէ 483 (Վաղ. փարս. — Հմմտ. Saint-Martin, *Mémoires sur l'Arménie*, Paris, 1818, vol. I. p. 328)։ Այս սխալին Հայաստան, որ Արշակունեաց թագաւորութիւնը փոքրեցուցած էր, կը շնորհալ ազաւանաւ տարաբնակ (սասանեան) լուծէր։ Կաթողիկոսն երկու առնել շնտաւ յիշման, վտան զի կաթողիկոսական աթոռը փոխադրուեցաւ ի Դուին յամին 452 (Հմմտ. Saint-Martin, *op. cit.* 410-411, Հոմ. Ա. էջ 437), և մինչեւ 1441 հոն մնաց։ Կաթողիկոս կաթողիկոս վերանորոգեց 618ին (Saint-Martin, Ա. 416, որ

ցովանեւ կաթողիկոսի և Սեբեոսի վկայութիւնները մէջ կը բերէ), և հին փայտեայ գմբէթին տեղ շինեց քարով։ Ներսէս Շնորհ զի ալ կ'ընծային քանի մը նորոգութիւններ (640-661), սակայն չեմ գիտեր ինչ ժամանակ մը, որուն վրայ թուի թէ յիշատակութիւն մը չկայ։ — Կաթողիկոսը կը փոխէ յաւնական իրեն աթոռը։ Ուր բնակեց թագաւորութեան կնակէն ետը, յամին 1438, Ս. Գրիգորի Աջ, Նշխար մը որ կաթողիկոսական պալատին պաշտպանութիւն համարուած էր, թագաւորութեան մայրաքաղաք Սեբեոս կը փոխաւորուի յիշման (Gelos, *Arménien*. 1896)։ Այն Մարթին կաթողիկոսական աթոռայ փոխադրութիւնը հոս կը գնէ յամին 1441։ Գառն 1442 կիսակոս կաթողիկոս կարեւոր նորոգութիւններ ըրաւ (Թոմս. Մեծ. Ե. 437)։ — Այնքին հիմա Պարսից Շահ Արապայ թագաւորութեան, որ, ինչպէս ծանօթ է, Հայոց ամբողջ զաղմկականութիւն մը տարաւ. Երասխայ հովան, իրեն մայրաքաղաք Սպահանայ շրջակայքը։ Այս թագաւորը, յամին 1614, եկեղեցւոյն սրբազան քարերուն շատերը փոխադրեց ի նոր Զաւա, հոն նոր իշմաններ մը շին-

էական մասերն՝ վաճան Մամիկոնեանին նա-
րագութեան արդիւնը համարուին (483 Ք.
թ.), այն ատեն ըսելու է թէ Յուսաֆիա-
նոսէն առաջ շինուած են: Եւ այն ժամանակ
հայ ճարտարապետն չէր կրնար բազմաթիւ
եկեղեցիներու, զորս՝ Պրոսկոպիոսի պատմա-
մբն համեմատ, յիշեալ կայսրն շինել առեւեր
էր Արեւմտեան հայաստանի մէջ¹, ծրա-
գիրները ուսումնասիրել: Կարծեմ թէ աւելի
կոմիտաս կաթողիկոսի ժամանակ (618) ե-
ղած նորոգութեան ընծայելու ենք զանոնք,
եթէ սահպալինք ընտրել այս երկու կարծիք-
ներէն մին: Այսու հանդերձ, եկեղեցւոյն եւ
վանքին շինութեան վերաբերեալ այս եւ մեր
ձառու խնդիրներն միտմեանի մէջ², ծրա-
դած են: Էջմիածինն ու թուականին եղաւ կաթո-
ղիկոսական Աթոռանիստ եկեղեցի: Այս
էական խնդրոյն զեռ եւս սաղոք պատասխան
մը տրուած չէ: Գիտենք որ կաթողիկոսն իր
աթոռը վաղարշապատէն փոխադրեց ի Գուրն
յամին 452, եւ մինչեւ 1441 չկարձաւ:
Գիտենք հարձեւալ՝ որ եօթներորդ դարն՝
շինութեան գործունեայ ժամանակ մ'էր, կո-
միտասէն ետքը կայ Ներսէս Գ. (640-661)
Շինող, որ Էջմիածնայ եկեղեցիներուն առեւ-
նամուտ հայակապ եկեղեցի մը կանդնեց, եւ
Ս. Գրիգորի նշխարները թաղեց չորս խոշոր
ոխներու տակ³: Բոլորովին անտարակոյս
է՝ որ չորս բիւզանդական խոյսկներն, որոնք
ճնմարանին մէջ կը պահուին, այս շէնքին
կը պատկանին⁴:

Եկեղեցւոյն մեծ գոնէն մուտքը շատ ցած
է, ուսկեց կ'ելլես արեւմտակողմը սեղանաձեւ
վէպ ի գուրս ցցուած կէտի մը: Այս մուտ-
քին չորս կոլմը եւ վրան գտնուող քարէ
տախտակները ճոխ կեկալով բանաւորուած են

եւ սակեօծ գիծեր կը տեսնուին: Շէնքին հա-
րաւային պատին մէջ որոճածեփած հին դուռ
մը կայ, որ կ'ենթադրուի թէ պատկառելի
հնութիւն ունենայ եւ Տրդատայ դուռ կոչուած
է: Վերջապէս հասնաւորէն մեծ դրան վրայի
զանգակատունը կ'ելլես եւ կը տեսնես թի-
պէթեան հռչակաւոր զանգակը, որուն վրայ
արձանագրուած է Օմ ա հուսմ քաջածառնով
զրոյցը, պոստոսական խորհրդաւոր բանա-
ձեւը: Մեծ դրան առջեւ կան բազմաթիւ տա-
պանաքարեր, վախճանած կաթողիկոսներու
յուշարձաններ, որոնց մէջ է նաեւ Ներսէս
Երէն: Պարսկական տաքուները զրկուած անդ-
ղիացի պատուիրակի, ճօն Մաքրոօտաւորի
նշխարներու վրայ ալ մարմարեայ քար մը
գրուած է:

Եկեղեցւոյն ներքին կողմն անցնելով, ա-
նոր ձեւը ազդեցութիւն կ'ընէ այցելուին վը-
րայ. չորս սեղան՝ ամպհովանիով խորաննե-
լով, բաց արեւմտեանէն: Գմբէթին տակ
մէջտեղ կայ վերադոյն սառնարուած սե-
ղանք. ուստի եկեղեցւոյն մէջ կան չորս խո-
յսներ: Արեւելեան սեղանին զիմացն է,
լոտ սողորութեան, զահին պսակը. իսկ հա-
րաւային եւ հիւսիսային սեղաններուն առաս-
տաղին բարձրագոյն կէտը միացած է՝ մէկ
պատին միւս պատը ձգուած աստիճաններով:
Արեւելակողմէն կողմնակի մատուռներն, ու-
րոնք Հայաստանի եկեղեցիներու հաստա-
տուն ծրարողին են, հազիւ գուրս կը ցատքին
այս շէնքին մէջ. վասն զի, թուի թէ Գեորգ
Դի, եկեղեցւոյն ետեւը բրած յաւելուածնե-
րուն մէջ խառնուած են: Շէնքին առաստա-
ղին վրայ եղած միջոցը վանդակապատով մը
երկու մասերու զատուած է հիւսիսէն վէպ
հարաւ: Բնականաբար ոչ ամպիոն կայ եւ ոչ

Նեղոս համար. (Գաւրիմեդի Առաք Ղ. Խի.) — Նշա-
նաւոր զանգը ոգրաւի վիճակի մէջ ինկաւ: Մոգնես կա-
թողիկոս (1629-33) վերանորոգեց զայն, բայց նոր
բան մը չաւելցուց: Իրեն յաջորդ ֆիւլիպպոս նորոգեց
ձեղունը (արժանագրութիւններ, յիշատակագրեր, եւ
այլն): Եկեղեցւոյն շուրջը եղող աստիճանները աւել-
ցուց կամ ընդարձակով նորոգեց Ղուկաս կաթողի-
կոս (1784), զորս՝ յետոյ Մակար Ա փոփոխեց: Աս-
տուածատուր, Սիմեոն Ե. Եփրեմ կաթողիկոսներուն ալ
կ'ընծայուին նորոգութիւններ. Եփրեմ յամին 1816

նորոգեց Պարսեց Գուրմերու հարուածէն քանդուած ձե-
ղունը: Աւելի մանրամասն տեղեկութիւններու համար
Հմմտ - Վահան Ա.: Բառատմեան. Եկրպագիր Հայոց
Մայր եկեղեցւոյն — Էջմիածին. 1877 (չպահելն եւ ուն-
սերէն):

1. Հմմտ. Յագագոս Շինաւածոց գիրքը. Թրգթ. Ste-
wart, ծանօթ. Charles Wilson, Հմտար, 1896, էջ
73....

2. Յովն. Կաթող. Գ. ԺԲ. — Սերէտ, Գ. 33:

3. Հմմտ. 'trgygowski, վերայիւրայ մասնակ:

ալ նստարաններ կան, խոշոր գմբէթին տաս-
ուերկու փոքր պատուհաններէն լոյս կը
զարնէ պատկերի մը վրայ՝ որ որմի վրայ
գտնուած նկարներուն մթութեան պատճա-
ռաւ՝ ինքն ալ մթնցած է, և մէջտեղի սե-
ղանին վրայ եղած լուսաւոր զարդերը աւելի
կը լուսաւորէ: Լոնցի՝ որ երեսուն և Հինգ
Հատի չափ պատուհան ունի շէնքս, թէ-
պէտեւ փոքր և աննշան են: Դրագրի մը
համեմատ բացուած չեն: Նկարներն արժէք
մը չունին, — Սուրբ Գրոց վերաբերեալ նիւ-
թեր կը ներկայացընեն, ումնը՝ կաւաի վրայ
բարի մը ազդեցուած են: Անշուշտ համա-
մատարար վերջի ժամանակներ աւելցուած
են. վասն զի Շարաշն յայտնապէս կ'ըսէ՝
թէ իրեն ժամանակը եկեղեցւոյն ներքին
կողմը որոշողիկն մերկ է եղեր: Գմբէթը՝
պարսկական ոճով արարական զոյներով գե-
ղեցիկ զարդարուած է:

H. F. B. LYNCH

Թրգմ. Հ. Ծ. ՍԱՐԵԱՆ

ԿՍՐԻՆ ԵՒ ԵՐԱՐԱՇԱՐԺԸ

ԱՄՐԻՆ քաղաքը՝ Ասիական Տաճկաս-
տանի շահաստանը համարուած է՝ համա-
նուն Բարձր Հայոց¹ գաւառներէն միոյն մէջ:
Ծովէն 5740 ոտք բարձր է, գուրան գաշտի
մը վրայ շինուած է: Իւր հիւսիսային կողմն
ունի ընդարձակ դաշտն, որ կարնոյ Ովա
կամ դաշտ կը գոյրցուի, որոյ մի մասը կո-
չուեր է Նախնեաց մէջ կարնոյ Մարդ:² Եւ-

1. Բարձր անունն կամ իր զրեցը բարձրու-
թեանն համար է, որուն մէջ լեռան մ'ալ կա:
տար երկրի կ'ըսէին, և կամ առկի ժամանակ-
ները բոլոր Բնաշխարհը ալ Բարձր Հայոց կ'ը-
սուէր: Բնաշխարհի՝ արեւմտեան կողմը բնա-
կոշները այդ անունը իրենց ամենամօտ նա-
հանգին վրայ դրին:

2. Խորենացի Գեղք Գ զԼ Ի. էջ 436 « Եւ
յաննն արար Խաղալայ, որ էր Ե Մարգազ կարնոյ՝
նարկաւազ իւր »: Այժմ այդ տեււոյն մի կող-

մածուռ ուղիներով կը շրջի հոտ Սեւ ջուրն
և կը ձեւացնէ շամբը, զոր Ղազար փար-
պեցի՝ պատմիչն վաճառայ՝ կը կոչէ կարնոյ
ծով:³ Իւր արեւելեան դին կը բարձրանայ
Սուրբ Նշան (Թօփ Տաղի) և Ուղտապարա-
նոց լեռն (Տէվէ Պոյնու), որ գէպ է Բասնի
և Պարսկաստանի ճանապարհը կը հանէ:
Հարաւային կողմը կը տեսնուի բարձրացած
Յրարի Բերականեան լեռանց մի մասը (փա-
լան Տէօքէն), զոր տեղացիք Էկիդի կ'ա-
նուանեն: Իւր արեւմտեան դին կը տարա-
ծուի Ովային մի մասը, Բերականեանը և
Քիրամիւրիկի բլուրներն: Ուրշ և հաստա-
տուն աւանդութենէ մը կամ Հին պատմիչ-
ներէ չունինք իւր կարին անուան ծագման
պատճառը՝ 1813ի կարնոյ սովուն պատմիչը
մահաբաի տիրացու Յովհաննէս՝ Աղդար վար-
ժապետ մականուամբ կը գրէ՝

« Այս բարեղի քաղաք կարին
Շինեալ վաղուց յաւուրս Հին,
Չեռամբ կարին թագաւորին,
Հայկեան տոհմին մեր արքային »:

Շահնազարեան կարապետ վարդապետ
Օրբելեանի յառաջարանին մէջ կը համարի,
որ գերմանական գաղթականութենէ ձեռացած
ըլլայ անունն կարին, որուն հոգմոյ կիսա-
տուածը կը կոչուէր *Kurî*. (Օրբ. 26):

Նախնեաց մէջ՝ կը յիշուէր այս անունը,
Հինգերորդ դարուն մէջ, սակայն քաղաքա-
կանութեան փոփոխմամբ՝ Թէոդուպոլիս կը
կոչուի. ըստ մեր երկնայեղիշատակ Ալիշան
վարդապետի՝⁴ կարմիրն վարդան և Ս. Մես-
րոպ կոստանդնուպոլսէն դարձած ատեն ի-
րենց հետ « Թէոդոս կայսր պատուէր դրկեց

մը կը բռնեն մի խումբ տուներ Չիֆտլիկ ա-
նուամբ. ճարպիկ զործուեալ և արթուն ընա-
կելներով, որոց մէջ կը գտնուէին արուեստաւորք
ալ, որ կ'աշխատէին կարմիր մէջ:

3. « Եւ զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկո-
նեան երթայր ընդ կողմն արեւելից ծովուն կար-
նոյ » փարպ. շԼ. էջ 615:

4. Բագրամիկայ, 1884. էջ 118:

8. Յաշիկէ, Ս. Սահակ (334):